

«EN FAVOR DE LA HISTÒRIA DE L'ART, EN FAVOR DE LES CIÈNCIES SOCIALS, EN FAVOR DE L'HOME»

(Reflexions crítiques del meu dietari personal)

«Allò que més valoro en l'home és la seva capacitat d'insatisfacció. La insatisfacció, provocada per allò d'incomplert i imperfecte que la societat ens ofereix ho considero la summa virtut de l'home; és lleial amb si mateix i no vol enganyar-se atribuint perfeccions absents al món que l'envolta.»

Ortega ¹

XIMO COMPANYY

Temps era temps, o Pròleg, o Preàmbul (Records)

De xiquet odiava els estudis; preferia jugar al futbol, anar a collir taronges, o recórrer la Safor (País Valencià) en bicicleta. I, ves-hi, recollia tantes carabasses, que nou complerts els tretze anys el meu pare optà per donar-me un ofici professional. Almenys —em deia el meu pare— així sabràs què és «pa de dolor», i aviat voldràs tornar a l'escola.

No fou, però, com el meu pare es pensava, car encara vaig continuar treballant vora dotze anys. Només a les portes dels vint-i-cinc —ja amb una mica més de trellat— vaig reconsiderar l'oferta del meu pare. Aleshores, i encara no m'explico perquè, vaig decantar-me per Barcelona. Potser perquè al meu poble deien que aquí s'estaven els més treballadors del país.

¡Que n'estava de joïós farcint les meves maletes! Partint de zero, i sense cap tipus de prejudicis o apriorismes intel·lectuals, m'enfilava cap a Barcelona.

Els inicis, I: Barcelona, la universitat, la cultura i la gent de ciència

1978; ho recordo com si fos ara. La meua ment «incontaminada» i el meu esperit inquiet arribaven de nit a Barcelona. Quines il·luminàries! Mare meua, quins fanals! Comparat amb el meu poble, tot em

1. ORTEGA Y GASSET, J.: *Kant, Hegel, Dilthey*, Rev. de Occidente, Madrid, 1973, 3.ª ed., pàg., 15.

semblava gran i bonic; fins i tot els sorolls i estimballs em produïen plaer.

I a l'endemà, tafaer que era, aviat trepitjava la Universitat: renoi quina casa més gran! Quina gentada! Amb aquelles ulleretes, amb aquelles barbes i cabells, però sobretot amb aquelles paraules de «sabudets», em tenien aclaparat. Tanmateix, extremadament besllumat i confós, encara vaig poder arribar a la biblioteca; redell! Els llibres —amb uns lloms gruixuts— ho emplenaven tot; allò estava de gom a gom, i tothom llegia i llegia. Déu meu! Quantes coses sabrien aquells xicots!

«Mare, escrivia a casa, tant de bo encara pogués estudiar a la Universitat; li ho dic, mare, em fa molta il·lusió. No s'estigui, doncs, de posar-li espelmes a Sant Francesc de Borja.»²

Sortosament, aquell mateix any, 1978, encetava els meus estudis universitaris d'història d'art. Quina joia...!

Els inicis, II:

L'art, les obres d'art, els llibres d'art i els historiadors de l'art

La meua dèria per l'art ja em ve de xiquet. Recordo que el meu pare ens duia al meu germà i a mi a veure el Museu de Belles Arts de València, i ja aleshores vaig aprendre a dir: oh, que bonic! Almenys, així ho exhalàvem tots tres davant dels quadres de Sorolla.

Jo, però, volia conèixer les vertaderes regles del joc de l'art. Volia entendre d'art i parlar amb més propietat al respecte. Calien, doncs, dues coses: estudiar a la Llotja i estudiar a la Universitat.

A la Llotja vaig descobrir que pintar i dibuixar «acadèmicament» és una cosa d'ofici, de «praxis» i de perseverància. La capacitat creativa, però, ja és una altra cosa, i això, sortosament, no ho ensenyen enlloc; és quelcom d'intrínsec, connatural, i és específic en cada ésser humà. I, per suposat, aquesta creativitat humana és i serà sempre inacademitzable.

A la Universitat, ja en les primeres classes, la professora ens deia que l'art era igual a bellesa, i que una obra d'art es composava de matèria, forma i contingut; els llibres certificaven aquestes màximes, i els historiadors, tot perpetuant-ho d'una manera oficial, donaven fe de la seva validesa.

Els primers mesos, què content me'n sortia de classe! «Mare, escrivia a casa, em penso que ja sé què vol dir el mot art; a més, m'ho expliquen d'una manera molt bonica que ací anomenen «científica».

Tanmateix, tot just feia unes setmanes que assistia a classe. Des-

2. I no és cap irreverència.

prés, el temps aniria generant d'una manera irreversible nombrosos dubtes, car la closca ja era en efervescència.³

Els inicis, III: Arquitectura, pintura i arts decoratives

«Que bonic, Joan —li deia al meu germà en unes lletres—, dia a dia estic visualitzant —mitjançant diapositives— les obres més boniques de l'art universal. He pogut veure recomposats els palaus egipcis de Karnak i Luxor. Ja conec el «Dorífor» de Policlet, el «Naixement de Venus» de Botticelli i diversos fermalls del rei Xindasvint. T'ho dic, Joan, sóc en un món al·lucinant on les formes artístiques m'embolcallen i encisen. A més, Joan, passo tantes hores davant dels llibres, que ara per ara ja podria presentar-me a algun programa cultural si totes les preguntes fossin sobre art.

Sí Joan, i no et pensis que només estic aprenent a reconèixer estils. Fins i tot d'iconografia (ja t'explicaré què vol dir) podria dir-ne quelcom.

Ah, però és molt difícil i sacrificat; s'han de llegir molts llibres i aprendre molts noms. S'ha de tenir molta voluntat, viatjar a tota hora i trepitjar molts museus. Tota una vida, Joan, tota una vida i encara no en sabré prou.

Però disfruto, Joan, disfruto de debò. Mira, si tot va bé, l'any que ve potser faré art del segle XX. Te n'adones, Joan, te n'adones: Picasso, Klee, Miró... Però ara et deixo, Joan, et deixo que és tard i he d'estudiar; ja te'n parlaré quan serem tots dos a casa nostra.»

Després dels inicis, I:

Alexandre Cirici o l'heterodòxia en la història de l'art

A mida que el temps passava els meus dubtes davant de l'art creixien. En realitat no eren dubtes referents a l'art i prou, sinó al «sentit» global dels nostres estudis universitaris. Recordo que ja de xiquet el meu pare m'imbuïa que em preguntés pel perquè de les coses. I jo, ho confesso, no acabava de veure clar quin era el vertader sentit de la nostra estada a la Universitat; perquè i en funció de què estudiàvem art, al servei de qui estàvem, i quin veritable rol jugaven els nostres estudis en la societat.⁴

Un bon dia, però, em vaig trobar amb un personatge curiós que gosava contestar tots els meus dubtes. Era un home intelligent, crític i perspicax, però; a més, era una persona carregada d'humanisme. Era Alexandre Cirici.

Cirici era una màquina de pensar, i en les seves classes de vuit

3. Els dubtes, però, no anaven en contra de les explicacions de la professora. A la fi, ella exposava les coses amb rigor científic. El que passa és que jo buscava quelcom més que «definicions» científiques.

4. Són aquests tipus de dubtes als que em referia en la cita anterior.

a nou ho feia en veu alta. El seu pensament, quin dubte hi ha, em deixà una empremta indeleble, un segell inesborrable. Recordo perfectament que en els tres o quatre fulls que vaig emplenar en la seva primera classe, ja me'n vaig adonar que bona part de la nostra historiografia de l'art transmetia —d'una manera excessivament cíclica— les mateixes informacions des de feia molts anys. En l'opinió de Cirici no tot el que s'havia escrit sobre art assolía un veritable grau de ciència social.

Però com que no és ara el moment d'estendre'm en detalls que afecten Cirici (potser algun dia publicaré els apunts que en conservo), en remarcaré només tres suggeriments o proposicions:

- a) L'art és un producte social —amb qualitats estètiques— fet per l'home. Tots i cadascun dels homes poden fer i crear art.
- b) L'historiador de l'art és, abans que res, un científic social que «reflexiona» davant d'un producte artístic. Un producte que, a més de la seva dimensió estètica, esdevé un fet humà, un fet històric, un document que ens permet de conèixer els avatars d'uns homes, d'un temps i d'un país. La resta generalment són mites i invents extra-artístics.
- c) La història de l'art és un mitjà de coneixement crític i reflexiu «al servei» de l'home, de tots i cadascun dels homes. És el conducte (o mitjà d'expressió) a través del qual els historiadors comuniquen als homes els resultats de les seves reflexions. Reflexions i conclusions múltiples que comprenen ensenyaments de tot tipus: plàstiques, estètiques, socials, i també ètiques.

Després dels Inicis, II:

«Dr. Cirici, allò que vostè ens proposa, no és una utopia?»

Al llarg dels meus tres anys d'amistat amb Alexandre Cirici, i quantes vegades no li vaig fer la pregunta que encapçala aquest epígraf! Pot ser que tinguís raó —em contestava Cirici—. A la fi, l'art, avui, és un producte especulatiu al servei de la plutocràcia occidental. Al respecte, l'historiador de l'art és, en no poques ocasions, un erudit que es guanya la vida refent o recreant d'altres erudicions.

I la història de l'art esdevé el mitjà o conducte a través del qual, tàcitament, s'oficialitzen les especulacions elitistes dels plutòcrates.

Dissortadament es tracta d'una realitat inqüestionable i a la qual tots contribuïm. Una realitat —em deia Cirici—, que des d'aquest mateix moment hauries d'estar disposat a combatre fins a la fi dels teus dies.

I tant que n'estic de disposat a combatre-ho, però ¿i per què tantes desmesures? ¿on rau en llurs arrels?

Després dels inicis, III: A la guaita d'una etiologia social

Sovint ho penso. Potser la raó més pregonada de tants desgavells s'hagi de trobar en la hipòtesi del meu amic Albert. Ell estima que som al bell mig d'una cultura occidental a la deriva, malaltissa i sense nord (i us asseguro que l'Albert no coneix *La decadència d'Occident*, d'O. Spengler).

Avui, els enginyers i els físics són cada vegada més rigorosos en els seus plantejaments i van pel càlcul infinitesimal (al marge que llurs aportacions estiguin o no al servei de la humanitat). Almenys estan cenyits a unes regles de joc extremadament estrictes. La mecànica quàntica, per exemple, té un codi molt més restringit i rigorós que la pintura de Tàpies.

No hi ha dubte. L'art és diferent. Sempre he pensat que és el mirall que millor reflecteix la societat. Efectivament, l'art ha esdevingut sempre una de les activitats més lliures, desimboltes i espontànies de la humanitat. Gairebé sempre ha reflectit, d'una manera molt diàfana, tots els estira i arronsa de la nostra benlloguda cultura occidental.

Segons l'Albert, avui, bona part de les creacions artístiques contemporànies, fonamentalment ens serveixen com a documents sociològics d'una cultura «dopada» (i perdoneu-me l'expressió). Certament, en aquest cas es tracta d'un art preciós, car ens permet detectar d'una manera primerenca i molt privilegiada, el tumor gairebé «cancerós» de la nostra cultura occidental.

Si més no, i disculpeu-me aquesta grollera comparació, jo no veig una excessiva diferència entre la descabellada carrera de l'armament nuclear i tantes altres irracionalitats de la nostra plàstica, del nostre teatre, del nostre cinema, de la nostra literatura i, fins i tot, de les nostres produccions intel·lectuals. En tot cas hauria d'afegir que l'art roman a l'avantguarda d'aquest desgavell, tenint en compte que camina cinquanta anys per davant de qualsevol altre esdeveniment.

Després dels inicis, IV:

Els vaticinis de l'Albert (un llaurador del meu poble)

L'Albert té més de seixanta anys i la meua amistat amb ell és gairebé tan vella com jo. Ja de xiquet l'acompanyava en les seves feines a l'horta perquè em deixava muntar la seva euga. L'Albert sempre ha fet —i fa— la mateixa feina: llaurar en solitari els seus bancals de tarongers.

Confesso que temps enrera no me n'adonava de la pregonesa del pensament de l'Albert. Avui, però, el considero una de les persones més reflexives que he conegut en la meua vida. A més, us puc assegurar que el seu pensament no és pas una cosa improvisada. Ben al contrari, els seus punts de vista es mantenen coherents des de fa més de vint anys.

Albert estima que la raó més pregonada del desencís actual rau en

una manca de fonaments ètics. De la meva correspondència estudiantil amb l'Albert sobresurt sempre el mateix tema: els darrers excessos dels occidentals en llurs relativismes i permissivismes ètics. Recordo que en les darreres estades al meu poble, l'Albert em va insistir molt que ens hem passat de la ratlla. Així mateix, Albert al·ludia a una subtil però irreversible implantació d'unes categories de pensament (i de valor) aclapadorament materialistes i consumistes. Ell ho anomenava l'alè narcisista de la raça blanca amb el seu insaciable «ego» (sobretot —deia l'Albert— si es tracta d'un ego culte i ben educat, i a sobre té carrera universitària).

Però el que més em va sorprendre de la nuesa d'aquestes asseveracions, és que l'Albert mai no perdia de vista que els polítics no són els únics responsables d'aquests desgavells.

Guaitant pel futur, I: En favor d'una història de l'art més humana

Tot el que he escrit abans, es correspon amb diversos fragments del meu dietari d'estudiant. Ja fa temps que ho volia treure a la llum, però he hagut d'aturar-me fins avui, 1984. Reconec que es tracta d'un pensament força heterodox i, fins i tot, en alguns moments, un xic agressiu. Ho sento de veres (i demano disculpes), però calia ésser coherent amb aquell pensament juvenívol de la meva etapa estudiantil.

D'una altra banda, puntualitzo als quatre vents que de cap manera no estic en contra dels centenars d'historiadors de l'art que treballen amb honradesa la seva parcel·la concreta. A la fi, la gran majoria dels intellectuals som feudataris d'uns criteris de valor que ens venen imposats, i que hom assumeix gairebé sense adonar-se'n. En darrera instància, però, els sancionaria llur excessiu passivisme i llur intolerable postura conformista: «noi —escoltava quan feia segon de carrera—, jo collecciono tipologies de creus de terme, i la resta no m'interessa».

Tanmateix, jo, avui, 1984, continuo pensant que cal treballar per una història de l'art més humana, i per una veritable ciència social al servei de tots els homes. D'una altra banda, i us ho dic de debò, a mida que em faig més gran sóc més optimista. Per què? És obvi, des que he donat algunes classes a la Universitat, m'he trobat amb una jove-nalla impressionant: els alumnes! Veritablement envesteixen amb una força extraordinària. Ai si estiguessin més ben atesos! Que en fariem de coses! Són francs, agosaradament receptius i, a sobre, busquen la veritat.

Guaitant pel futur, II: En favor dels alumnes; els gran protagonistes (sovint «oblidats») de la Universitat

Des que assisteixo a les reunions i juntes de professors, estic al dia de nombroses qüestions burocràtiques i administratives que afecten la Universitat (i que considero molt importants).

Ara bé, dels aspectes que afecten els alumnes —didàctics, peda-

gògics, i fins i tot metodològics—, del tracte personal i col·lectiu dels professors amb els alumnes, de les seves necessitats concretes, dels seus problemes i cabòries...; de tot això, ho hem de reconèixer, no tenim gaire temps d'ocupar-nos-en. No, ja sé que no és per manca de bona voluntat, és més aviat qüestió de feina: publicacions, visites, conferències, colloquis...; en fi, el «sacrificat» món dels professors que sovint ens obliga a dir com M. J. de Larra: «noi, torna, si et plau, demà».⁵

Mireu, en la nostra Facultat, els alumnes de primer curs es troben davant de quatre alternatives possibles a l'hora de prosseguir llurs estudis. Doncs bé, no sol haver-hi gaire gent que es preocupi d'orientar-los al respecte. Com a molt, només als tres o quatre que ens donen la llauna els orientem (a grans trets). La gran majoria, però, pateixen d'una extraordinària manca d'assistència en tots els ordres: didàctics, epistemològics, metodològics..., i, el que és més subtil, però potser més greu encara, els alumnes pateixen d'una manca d'orientacions mínimament ètiques (mínimament humanes).

Més enllà de l'aparent vistositat externa, les nostres relacions amb l'alumnat solen ésser relativament fredes (quan no excessivament superficials, escadusseres i, en ocasions, grollerament extrovertides).

5. Confesso que la ironia de les paraules anteriors —i la de tantes altres paraules d'aquest treball— pot resultar una mica feridora. És cert, els valencians, acostumats a les crítiques dels «happening» de Sant Josep (les falles), potser som excessivament irònics. Ho sento. Al respecte, però, i d'aquí el perquè d'aquesta cita, vull matisar alguna cosa. Mireu, bona part del que jo he après d'història de l'art ho dec als professors d'aquest Departament. No, no són camàndules; ho dic de debò. De tots he après moltes coses, i a tots els estic pregonant agraït. Més encara —i tampoc són camàndules—, els considero uns professionals competents. Tots m'han atès —i m'atenen— d'una manera molt generosa i oberta. Els seus valors humans, doncs, són inqüestionables; si més no —i això jo fa temps que ho he descobert— ofereixen tot el que tenen.

Aleshores —em preguntareu—, què pretenc amb aquest revisionisme crític? Doncs, penso que està molt clar: que no ens adormim a la palla; que mirem el nord, i que sapiguem reconèixer que encara ens manca molt per fer. És impossible —i perdoneu-me aquestes asseveracions tan tallants— que acceptem com a suficients els nostres procediments didàctics actuals. No, no és possible que ja ens donem per satisfets. S'escau el millorament de moltes coses, i estic segur que es tracta de quelcom a l'abast nostre. Més encara, estic segur que tots, a la fi —directament o indirecta—, busquem el mateix: fer de la nostra activitat una vertadera vocació; una professió al servei dels alumnes; un treball, mitjançant el qual, tothom —professors i alumnes— poguem enfilar-nos vers un nou humanisme. Mireu, la Universitat no és (no hauria d'ésser) un lloc per passar l'estona; menys un lloc d'esbarjo; molt menys un lloc on només es conreen dilettàncies culturals i elitistes. La Universitat és (hauria d'ésser) un lloc de formació humana (per suposat, la ciència i la cultura són aspectes obvis que es desprenen d'una autèntica base de formació humanista; en canvi, a la inversa, la ciència i la cultura, per si soles, rellisquen i s'esllangueixen).

Sincerament, i amb això acabo aquesta llarga cita, penso que encara estem lluny d'assumir tota la plena responsabilitat de la nostra feina docent i intel·lectual. No, crec que encara no ens hem adonat de tot el que portem entre mans. I el cas és que, ens resta tant per fer!

Mireu, jo no sóc pas un pedagog, molt menys un polític, ni entenc gaire en matèria didàctica. Tanmateix, i torno a reprendre el pensament de l'Albert, dubto de l'eficàcia de la Universitat (inqüestionable punta de llança de la cultura d'un país, alhora que la cultura —sana— esdevé el termòmetre indicador del com i de quina manera funciona aquell país), si aquesta només cobreix —o es deleix per cobrir— els macro-problemes que es debaten en les reunions de Departament o Junes de Facultat. És clar, però (i això ho dic de debò), que aquests macro-problemes són importants i s'han de resoldre.

Tanmateix, dubto de la capacitat de resolució d'uns professionals que en les tasques concretes de la seva —quotidiana— docència no sempre rendeixen a l'altura de les seves possibilitats o, en definitiva, a l'altura del que els alumnes mereixen.

I, com em deia l'Albert, mentre les tasques quotidianes de la Universitat no es resolguin amb més cura i professionalitat, dubto de l'eficàcia epistemològica i metodològica dels nostres intel·lectuals. Tot, a la fi, ho aixecarem al damunt de sorra lliscadissa. Tot, a poc a poc, se'ns anirà enfosquint; projectarem les coses amb una objectivitat trencadissa, falaç, inconsistent. I, el que és potser més greu encara, presentarem a la societat (a la qual ens devem tots plegats) una imatge reguardosament tèrbola i distorsionada de la cultura que —privilegiadament— ostentem. Que n'és de pregon i seriós el problema que us estic presentant! Ah, si els més sensibles us en féreu ressò!

I ara, si m'ho permeteu, en els propers epígrafs us posaré uns petits exemples del que —amb la més bona voluntat— es pot arribar a creure i defensar (o si més no a condescendir i assumir tàcitament), quan als historiadors se'ns enfosqueix l'objectivitat i el sentit comú discursiu més elemental. Ja sé, ja sé que alguns em direu que es tracta d'unes bajanades òbvies. Tanmateix, precisament per això les hi poso. És a dir, perquè aquestes bajanades (per a mi potser no tant) palesen (i reflecteixen d'una manera molt diàfana), l'accelerat grau de distorsió (o d'omissió) comprensiva al qual hem arribat nombrosos historiadors de l'art (i tants i tants intel·lectuals de ciència universitària). Insisteixo, però, que tot ho fem amb molt bona voluntat.

Anem-ho a veure. Iniciem-ho amb el nostre benvolgut Picasso.

Guaitant pel futur, III:

Picasso, un exponent paradigmàtic de la cultura occidental

No, no pretenc parlar de l'obra de Picasso des d'un punt de vista «artístic». Massa, ja, que se n'han dit de coses al respecte. Tanmateix, permeteu-me, si 'us plau, que reflexioni en veu alta —i des d'un punt de vista crític i sociològic— sobre el fet Picasso. Deixeu que per uns moments em sostregui a la carcassa dels prejudicis i tòpics del Picasso de sempre.

Per a mi —i per a molts—, Picasso ha estat quelcom més que un artista; Picasso ha estat el gran prototipus del consumisme capitalista (occidental) del segle XX.

En aquest cas, quin dubte hi ha, Picasso esdevé un gran desconegut o, potser més greu encara, el gran «encobert» pels historiadors i crítics de l'art, pels literats i biògrafs seus, pels filòsofs i sociòlegs, i per la gran majoria dels intel·lectuals que s'han ocupat d'escriure al voltant d'algun ressort picassià.

Guaitant pel futur, IV:

Picasso, el burgès més sofisticat del segle XX

De sobte, he tornat a reprendre els apunts i el meu dietari d'alumne; permeteu-m'ho; sinó, hauria de recórrer als llibres, i, per aquesta vegada, m'he imposat de prescindir-ne mentre pugui. En tot cas, prefereixo revisar la meva correspondència amb el benvolgut Albert.

Ja pel 1980, llegia en molts llibres i escoltava per boca de molts professors, que la originalitat de Picasso fou viure al marge de les categories de pensament dels occidentals. S'ha parlat sempre d'un cert indigenisme picassià que el feia immune als convencionalismes fal·laciosos de la raça blanca. D'alguna manera, sembla com si Picasso hagués sabut viure aïllat, reclòs en si mateix, i prodigiosament allunyat dels estereotipus occidentals. Això, a hores d'ara, i a grans trets, tothom sembla acceptar-ho. Tothom creu que aquí rau la gran originalitat de Picasso i de la seva obra.

Res, però, més lluny de la realitat. Avui, repensant les fitxes i apunts del vuitanta, considero i estimo inexactes aquests plantejaments. Crec de debò, i ho proclamo a plena llum, que Picasso ha estat un dels homes més coherentment «occidentals» de tota la raça blanca.

Tant que ho fou, i tan original, que es va passar la vida representant la «comèdia» de l'indigenisme a-occidental. Tanmateix, quin dubte hi ha: Picasso fou el gran burgès del segle XX. D'ençà d'ell (d'encà del seu pacte tàcit però flagrant amb les faccions dominants o amb els plutòcrates), l'art —a grans trets— s'ha convertit en una fallàcia extra-artística al servei tendenciós del capitalisme especulatiu. Sens dubte —i us ho dic de debò—, es tracta d'un dels actes més lamentables de tota la història de la humanitat: capitalitzar l'art.

I nosaltres, els historiadors de l'art, els seriosos i rigorosos intel·

lectuals de la benvolguda cultura universitària —amb la més bona voluntat—, acceptem i beneïm la implantació d'aquest mercat negre que està desenvolupant-se al voltant de l'art contemporani. Si més no, aquí teniu la reflexionada idea d'A. Tàpies a l'hora d'escollir els coneguts fragments del monument d'homenatge a Picasso. De debò, a hores d'ara, el contingut d'aquelles paraules esdevé inexacte, anacrònic i extremadament contradictori. Però, sobretot, que n'és de revelador aquell moment! quantes connotacions sociològiques se'n desprenen de la història d'aquell monument! Sobretot, si hom recorda que al voltant del seu muntatge es va produir un dels «happenings» culturals més grandiosos (reveladors i il·lustradors) de la nostra societat. Res menys que s'hi van adherir (i hi van participar) tots els grans personatges de la cultura catalana. Sempre ho he dit: que gran és l'art com a document històric!

En canvi, recordo perfectament que quan li ho contava a l'Albert, no em va dir ni una paraula; va continuar llaurant en el més absolut silenci fins que es va pondre el sol. Després, ja a casa, va sopar també en silenci (un plat de faves sacsades), i aviat se'n va anar a jeure. En allunyar-se però cap a la seva cambra, amb prou feines em va adreçar unes paraules de comiat: «que tinguis bon viatge en la teva tornada a Barcelona; adéu, Ximo, ja ens veurem». Aquell silenci fou, de debò, un testimoni colpidor.

Guaitant pel futur, V: Però ens importa inventar genis i altres gegantins. Així fem tèrbola la realitat (ahora que alienem la gent)

Picasso (com podria dir-ho de Rafael, Leonardo, Gaudí, Sert...) fou un excellent home d'ofici. Un artesà graciosament dotat des d'un punt de vista tècnic. A més, fou un home treballador i força perseverant; era llest, i va enlairar la seva obra fins allà on va poder. Les circumstàncies socials van fer la resta.

D'aquí al geni entorn del qual s'ha vessat més tinta que sobre cap altre artista del món hi ha un abisme. L'abisme que els intellectuals contemporanis hem emplenat amb tants i tants elements extra-artístics.

En canvi, només que Picasso hagués nascut cinc o sis-cents anys enrera, se l'hauria conegut com el mestre Pau. I si a sobre hagués nascut a Siena (poso per cas), de segur que hauria signat l'estatut dels pintors del seu poble, on s'estipula que el pintor és un home d'ofici que aconsegueix una funció creativa de caire artístic, didàctic i social; res més. Després, però, a poc a poc, l'art va passar d'una cosa mental (Leonardo) a una cosa acadèmica (que vol dir una cosa elitista, tal i com Lluís XI^a va concebre les acadèmies en 1648). Avui, i precisament d'ençà de Picasso, l'obra d'art ha esdevingut un producte especulatiu. Al voltant d'unes autories elitistes, els genis i els mites (generalment invents extrartístics i agosaradament tendenciosos) aclaparen (i alienen) la gent.

I nosaltres, els historiadors de l'art, captivats per les formes artístiques, tèrbols i a-crítics, seguim enredant la troca. Mala negada!

Guaitant pel futur, VI: I ara mitificarem Miró

Oh, l'automatisme pictòric de Miró! La seva espontaneïtat cromàtica! La seva prodigiosa destresa! El seu alè universal i català alhora! El món de Miró! L'univers de les formes mironianes!

Arreu del món occidental es produeixen homenatges a Miró, conferències i publicacions sobre el gran pintor català. És clar, vivim el procés de magnificació mironiana, i ara toca assabentar tothom que el català Joan Miró ha estat un dels artistes més grans del segle XX.

Jo no vull, però, treure-li el mèrit a una de les ments creadores més destacades del segle XX. Insisteixo que aquest escrit no vol particularitzar amb cap autor ni obra concrets. Només pretenc d'esbossar el meu propi cúmul de reflexions crítiques. Sacrifico les menudències positivistes per tal de bastir —a partir de l'art— una visió «integral» de la societat on m'ha tocat viure. Em considero (molt modestament) un aprenent de científic social.

Doncs bé, com anàvem dient, ara toca de mitificar Miró. Direm més del que ell mai no digué (ni va voler dir) i, davant de la seva obra, de segur que incorrerem en tot un conjunt d'interpretacions tristament limitades i reduccionistes, quan no irreals, disperses i contradictòries. Ah! però les entelèquies discursives no es fan perquè sí. En darrera instància (i encara que els historiadors no hi posem mala voluntat), es tracta d'una subtilíssima inversió «cultural» perfectament calculada: cotitzar Miró.

I al darrera de tot, les especulacions extra-artístiques aniran destruint tots els codis d'honestetat humana. En minimitzar l'obra d'art com un producte simplement humà i social, es produeix l'acte més espantós de la història de l'art de tots els temps: la magnificació de l'obra d'art com un «mite» estètic, cafit d'invents i misèries especulatives. Repeteixo, es tracta d'un dels errors més grans de la nostra cultura occidental.

I l'obra de Miró serà tristament tergiversada. A partir d'ara, aquella espontaneïtat cromàtica serà tendenciosament interpretada sota l'unívoc i monòcrom codi dels «dòlars». Dissortadament, els nombrosos suggeriments i desimbolts de l'obra mironiana, romandran ara estereotipats i tristament circumscrits al mite falaç de l'especulació (que ens aliena). A partir d'ara, ho vulguem o no, als estudiants d'art se'ls imposarà un criteri unilateral (dintre d'una aparent multiplicitat) a l'hora d'analitzar l'obra de Miró. I així, a poc a poc, amb aquesta revifalla mironiana, matarem l'autèntica obra de Miró.⁷

7. En el fons més que matar el que fem és desvirtuar l'obra d'un dels artistes més excel·lents del segle XX.

I davant d'aquesta trista realitat, els historiadors de l'art romanem endropits i no obrim la boca. Ben al contrari, d'una manera tàcita, però irreversiblement implícita, som els primers a iniciar el mite.

Però com és possible que hàgim perdut de vista els desgavells que tot això comporta?, no us n'adoneu?, no veieu que això lesiona els codis més elementals de l'honestedat humana?

Reiteradament ho qüestionava a l'Albert. Per què aquesta manca d'humanisme, Albert, per què? Una vegada més, per, l'Albert es va mantenir en aquell testimoni de silenci colpidor. Sense dir una sola paraula, l'Albert llaurava i llaurava. Veritablement, potser calia fertilitzar aquella horta, aquella terra.

Pel nostre present, I:

Una vegada més, «combats per la història de l'art» (i en favor de l'home)

Sovint se m'acusa d'idealista, d'utòpic i de somniador. És possible, no ho nego. Et complices massa, Ximo; no cal tant, home, no cal tant, em diuen alguns amics (amb la més bona voluntat). Tanmateix, jo ja porto molts anys pensant el mateix i cada dia ho tinc més clar: cal combatre per una història de l'art més humana i menys fantasiosa (i per uns historiadors de l'art més conseqüents). Mireu, els mites i els genis no existeixen. Ja està bé d'exagerar el paper dels artistes i el de llurs obres. L'art és un producte social, un producte humà que els homes fem (o creem) perquè ens és inherent caminar vers la bellesa. Quan el seu autor és un «artista», es professionalitza per tal de guanyar-se la vida (honestament); res més.

Considero incorrecte, doncs, sobrevalorar econòmicament i literària els productes artístics. No hi ha tanta diferència entre la feina d'un químic o d'un enginyer i la d'un artista. Els pagesos sovint fan dels seus treballs agrícoles vertaders «happenings» artístics, la bellesa estètica dels quals és inqüestionable. No és correcte, repeteixo, que per una obra de Miró es paguin dos-cents milions de pessetes. Ni ho és ni ho serà mai. No hi ha dret que al voltant dels productes artístics s'especuli d'aquesta manera. Es tracta de quelcom que, com a historiador d'art, sempre combatré.

I, a la fi, aquests desgavells, acceptats i assumits pels especialistes de l'art, reflecteixen que no sempre guaiem el nord amb plena objectivitat i amb plena honestedat professional. Haurem de convenir, doncs, si som sincers, que l'Albert té molta raó. Ja sé, ja sé que és un problema d'època, un problema generacional. Avui tothom accepta la comèdia de la cortesia falaç (enganyar i que ens enganyin cultament).

Tanmateix, us recordo una altra vegada que l'historiador de l'art (com qualsevol científic social) està al servei de la societat. Ens devem a la societat, i tenim l'obligació de lluitar —el més objectivament possible— per la veritat de l'art. La veritat de les obres d'art com a productes (humans), exemplificadors (estèticament i social) de les accions humanes en el temps.

Pensem, si us plau, en el que us he dit abans. Pensem-ho tots plegats. Indirectament us estic parlant del que jo considero la part més important de la nostra professió i de la nostra existència. És com un petit —però pregon— dilema: o treballar per la veritat (amb la qual cosa es produeix una activitat intel·lectual fecunda), o treballar asfixiant-nos en les misèries més mesquines del nostre propi «ego».

Pel nostre present, II:

A tall de conclusions (i sempre en favor de l'home)

Normalment, en les introduccions de qualsevol publicació es delimiten els objectius a cobrir en aquell escrit. En canvi, en el treball que teniu entre les mans, m'he permès de fer-ho a la inversa. I ho he fet així perquè en cap moment no he volgut «dirigir» al lector; he preferit que cadascú, lliurement, en tragués les seves pròpies conseqüències.

En el fons són fragments «vius» del meu dietari personal escrits a batzegades. I subratllo vius perquè són veritables polsaments de la meua pròpia existència.

L'objectiu no n'ha estat un altre que el d'intentar fer una radiografia crítica a favor de les ciències socials (i molt particularment en favor de la història de l'art). També, per suposat, aquest escrit juga en favor dels homes que estudiem i historiem l'art.

Fonamentalment he procurat de fer-vos pensar⁸, d'encoratjar-vos a reflexionar sobre aquella tasca tan bonica d'ésser professors o estudiants de l'art. Sí, a desgrat de tot, jo segueixo pensant —amb tota fermesa— que ens hem enrolat en una de les professions (o activitats) més boniques i apassionants del pensament humà. Dels nostres treballs, dels nostres estudis i reflexions se'n poden treure moltes conclusions positives. Conclusions abocades a la construcció d'un món millor, d'un món més humà. Estic ben segur que des de la història de l'art podríem obrir noves esclatxes de llum vers un nou humanisme.

Quant al procés discursiu d'aquest treball, penso que és bastant simple (malgrat la seva aparent heterodòxia). A grans trets revela la història —narrada— d'un xicot de poble que un bon dia es decideix a iniciar estudis universitaris d'història de l'art. Un xicot de poble, repeteixo, que ha crescut en un ambient d'honestedat humana (em refereixo a l'Albert), en un ambient de feina, de pinzells i de taronges. Un ambient, però, on he après a treballar, a pensar, i també a somniar.

I ves per on, que d'ençà d'un temps cap aquí, cada dia somnio el mateix: en favor de la història de l'art, en favor de les ciències socials, en favor de l'home.

Ximo Company

*Professor del Departament
d'Història de l'Art (U. B.)*

8. I no tant de posar a debat unes qüestions puntuals sobre Picasso o Miró. El fet concret d'aquests personatges m'interessa menys que no pas el que se'n desprèn des d'un punt de vista sociològic.